

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Шовкова Л.В., аспірант

Полтавська державна аграрна академія

Розглянуто сучасний стан в сфері земельних відносин у сільськогосподарському виробництві Полтавській області. Проаналізовано тенденції розвитку земельних ресурсів, визначено особливості їх формування і використання в сучасних умовах господарювання на регіональному рівні залежно від організаційно-правових форм.

Ключові слова: земельний фонд, земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, сільськогосподарське виробництво, ефективність використання землі.

Постановка проблеми. Земля – це основне національне багатство, територіальна основа державного суверенітету, головний ресурс життєдіяльності українського суспільства, інструмент подолання бідності та підвищення рівня життя населення. Також земля традиційно є основним засобом агропромислового виробництва. Тому раціональне використання земельно-ресурсного потенціалу є важливою проблемою народногосподарського значення.

Земельний фонд України складає 5,7 % території всієї Європи й становить 60354,9 тис. га, а за площею сільськогосподарських угідь та ріллі Україна посідає перше місце в Європі. Станом на 1 січня 2015 р. площа сільськогосподарських угідь в Україні становить 42731,5 тис. га, в т.ч. ріллі – 33496,1 тис. га [4]. Водночас, володіючи масштабним земельним фондом найбагатших у світі чорноземів, які, за оцінками вчених Інституту проблем національної безпеки, за умови їх ефективного використання здатні забезпечити продовольством 150-180 млн. осіб, Україна не може гарантувати навіть власну продовольчу безпеку. Тому основним завданням нині є раціональне використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги питанню ефективного використання земельних ресурсів. Наприклад, використання землі в як головного елемента суспільного виробництва в свої працях вивчали А. Сміт, У. Петті, К. Маркс, Ф. Енгельс, розглядаючи її з точки зору економічної теорії. Проблемам формування та ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу в аграрній сфері в сучасних умовах присвячені праці таких науковців, як: О.Ю. Єрмаков, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, О.І. Гуторов, О.О. Шевелюк та інші.

Постановка завдання – дослідити тенденції використання земельно-ресурсного потенціалу Полтавської області в умовах сучасного сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично Полтавська область характеризується як область з досить розвиненим сільськогосподарським виробництвом. Саме тому значна увага приділяється землям сільськогосподарського призначення як одному з основних і важливих ресурсів для економічного розвитку регіону. Земельний фонд області на початок 2015 р.

становив 2875,0 тис. га або 4,8 % площі земельних угідь України. Близько 75 % в структурі земельних угідь Полтавської області займають сільськогосподарські угіддя – 2165,8 тис. га, із них рілля – 1773,3 тис. га (81,9 %), пасовища – 200,3 тис. га (9,2 %), сіножаті – 160,7 тис. га (7,4 %), багаторічні насадження – 31,5 тис. га (1,5 %). За період з 1990 р. по 2014 р. загальна площа сільськогосподарських угідь Полтавської області зменшилася на 11,2 тис. га, при цьому площа ріллі зменшилася на 58,2 тис. га, пасовищ – збільшилася на 42,8 тис. га, сіножатей – зменшилася на 0,5 тис. га, багаторічних насаджень – збільшилася на 4,7 тис. га. Такі зміни не викликали суттєвих змін у структурі сільськогосподарських угідь області (рис. 1). Але можемо зазначити, що збільшення площі пасовищ та майже стала площа сіножатей свідчать про зростання потенціалу для розвитку тваринницької галузі.

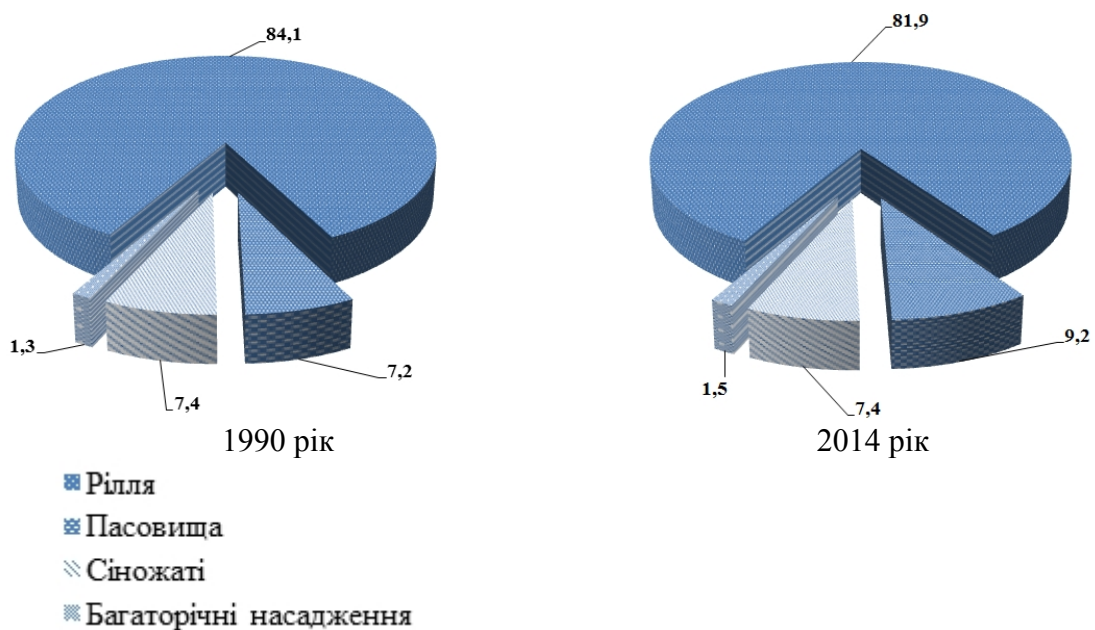

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Полтавської області, %
Розраховано автором на основі [5]

Слід зазначити, що майже 70 % земельних ресурсів України використовується як головний засіб виробництва в сільському та лісовому господарствах. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно обґрунтовані норми [2]. Ступінь сільськогосподарського освоєння земель Полтавської області та розораності її території були і залишаються дещо вищими, ніж значення аналогічних показників по Україні.

У зв'язку з розвитком ринкової економіки та в результаті здійснення процесів роздержавлення і приватизації в Україні змінилася структура земель за формами користування і власності. Так, до початку 90-х рр. минулого століття лише 5,9 % сільськогосподарських угідь використовувалися як присадибні ділянки. Решта землі (94,1 %) перебувала у користуванні державного сектору економіки. У 1991 р. почався процес передачі земель сільськогосподарського призначення у користування фермерським господарствам та населенню. Нинішній стан розподілу земель за землевласниками і землекористувачами показаний у табл. 1.

**Розподіл площі сільськогосподарських угідь та ріллі
у Полтавській області за формами господарювання, тис. га**

Землекористувачі й власники землі	2000 р.				2014 р.			
	Сільськогосподарські угіддя				Сільськогосподарські угіддя			
	усього	до загальної площі с.-г. угідь, %	у т.ч. рілля	до загальної площі ріллі, %	усього	до загальної площі с.-г. угідь, %	у т.ч. рілля	до загальної площі ріллі, %
Усього земель	2194	100,0	1765,7	100,0	2165,8	100,0	1773,3	100,0
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	1964,9	89,6	1715,9	97,2	1842,1	85,1	1712,7	96,6
Землі сільськогосподарських підприємств	1506,9	68,7	1375,7	77,9	1327,3	61,3	1278,2	72,1
у т.ч. державних	99,2	4,5	89,4	5,1	51,5	2,4	46,1	2,6
недержавних	1407,7	64,2	1286,3	72,8	1275,8	58,9	1232,1	69,5
Землі громадян	458,0	20,9	340,2	19,3	514,8	23,8	434,5	24,5
Землі користувачів інших категорій	229,1	10,4	49,8	2,8	323,7	14,9	60,6	3,4

Розраховано автором на основі [5]

Згідно даних табл. 1 у період з 2000 по 2014 рр. площа сільськогосподарських угідь у користуванні всіх аграрних підприємств та громадян області зменшилася на 28,2 тис. га (або на 1,3 %), в тому числі ріллі – зросла на 7,6 тис. га (або на 0,4 %). Значно зменшилася площа сільськогосподарських угідь у використанні сільськогосподарських підприємств – на 179,6 тис. га (або на 11,9 %) і в 2014 р. становила 1327,3 тис. га. Таке зменшення площі можна пояснити передачею сільськогосподарських угідь у власність та користування громадянам (для ведення товарного сільськогосподарського виробництва) та користувачам інших категорій. При цьому в 2014 р. основними землекористувачами в Полтавській області залишаються сільськогосподарські підприємства, серед яких лише 2,4 % – державної форми власності.

Значні площі земель надані в користування громадянам. Протягом 2000-2014 рр. вони збільшилися на 56,8 тис. га. За вказаний період на 94,6 тис. га зросла площа землі користувачів інших категорій.

Розвиток земельних відносин в сучасних умовах здійснюється під впливом різних форм власності на землю та господарювання. У Полтавській області, як і в Україні в цілому, чітко прослідковується тенденція до збільшення питомої ваги приватної власності на землю, та, відповідно, зменшення державної. Дані рис. 2 показують тенденцію кількості діючих сільськогосподарських підприємств за 2000-2014 рр.

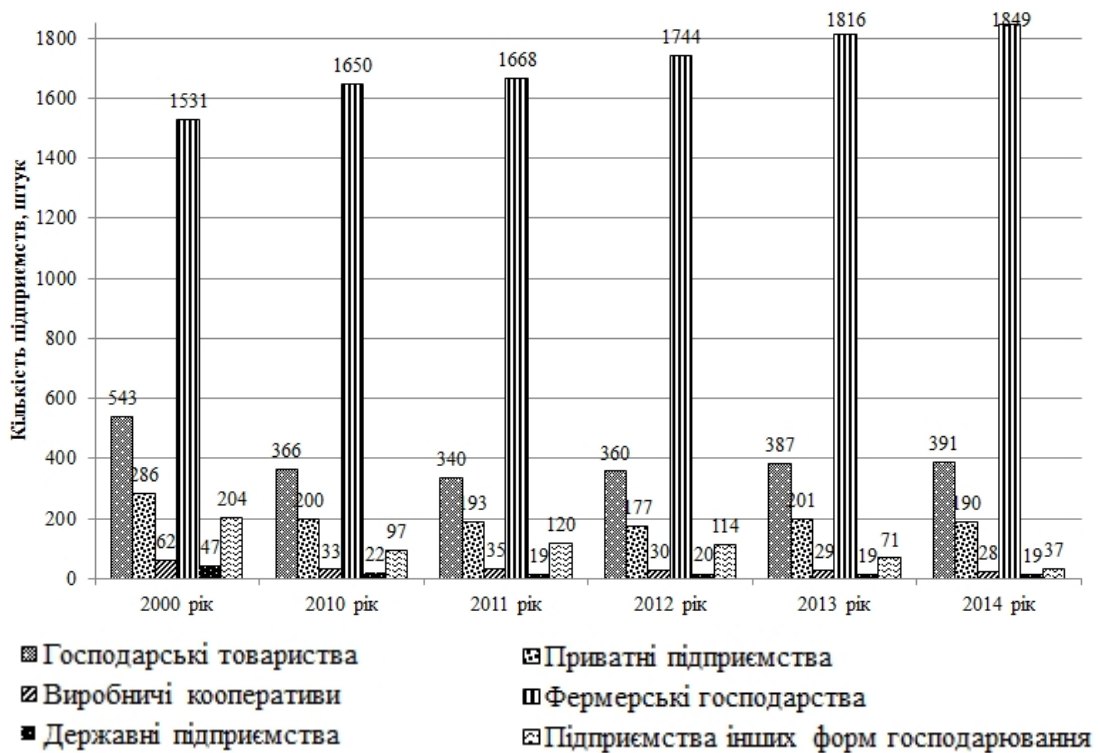

Рис. 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств Полтавської області за організаційно-правовими формами
Побудовано автором на основі [5]

Як бачимо, при поступовому зростанні кількості фермерських господарств (з 1531 у 2000 р. до 1816 – у 2014 р.) відбувається зменшення кількості підприємств інших організаційно-правових форм. Так, станом на 01.01.2015 р. виробництвом сільськогосподарської продукції в області займається 2514 товаровиробників, серед яких 391 господарське товариство (15,5 % до загальної кількості), 190 (або 7,6 %) приватних підприємств, 28 (або 1,1 %) виробничих кооперативів, 1849 (або 73,5 %) фермерських господарства, 19 (або 0,8 %) державних підприємства та 37 (або 1,5 %) підприємств інших форм власності [5].

На думку І.В. Кошкалди, економічна ефективність використання землі характеризується виробництвом продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, що є одним із важливих напрямів аналізу рівня господарювання. Виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах прийнято вважати основним узагальнюючим показником інтенсивності сільськогосподарства. Даний показник є основою для системи інших результативних показників, що характеризують ступінь використання ресурсів виробництва, собівартість і рентабельність продукції окремих галузей, прибуток і загальну рентабельність підприємства [3].

Але, на нашу думку, найбільш точне визначення оцінки економічної ефективності дає В.Г. Андрійчук. Він вважає, що під час характеристики та оцінки використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств доречним є застосування таких показників, як інтенсивність і ефективність їхнього використання [1].

Економічну ефективність використання землі характеризує система натуральних та вартісних показників. До натуральних показників належать: урожайність сільськогосподарських культур, виробництво окремих видів продукції на 100 га відповідних земельних угідь. До вартісних показників відносять: виробництво валової продукції в постійних цінах 2010 р., виробництво товарної (реалізованої) продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Для оцінки ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу Полтавської області розглянемо в динаміці обсяги виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами різних організаційно-правових форм господарювання (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка виробництва продукції сільського господарства Полтавської області за категоріями господарств
(у постійних цінах 2010 р.; млн. грн)**

Види продукції	Роки						Відхи- лення (+,-)	Темп зростан- ня, %
	2000	2010	2011	2012	2013	2014		
Всі категорії господарств								
Продукція сільсько- го господарства, всього	7038,7	10999,2	14922,5	13399,8	16022,8	15520,4	+8481,7	120,5
Продукція рослин- ництва	4275,7	8064,7	11877,2	9959,1	12271,1	11703,0	+7427,3	173,7
Продукція тварин- ництва	2763,0	2934,5	3045,3	3440,7	3751,7	3817,4	+1054,4	38,2
Сільськогосподарські підприємства								
Продукція сільсько- го господарства, всього	3699,2	6564,4	9493,3	8265,6	10499,9	9765,8	+6066,6	164,0
Продукція рослин- ництва	2605,1	5075,5	7951,7	6383,6	8326,0	7551,3	+4946,2	189,9
Продукція тварин- ництва	1094,1	1488,9	1541,6	1882,0	2173,3	2214,3	+1120,2	102,4
У тому числі фермерські господарства								
Продукція сільсько- го господарства, всього	104,4	615,9	995,8	824,9	1144,0	1014,7	+910,3	в 8,7 ра- зи
Продукція рослин- ництва	102,5	581,3	956,7	782,4	1088,5	948,9	+846,4	в 8,3 ра- зи
Продукція тварин- ництва	1,9	34,6	39,1	42,5	55,5	65,8	63,9	в 33,6 рази
Господарства населення								
Продукція сільсько- го господарства, всього	3339,5	4434,8	5429,2	5134,2	5522,9	5754,6	+2415,1	72,3
Продукція рослин- ництва	1670,6	2989,2	3925,5	3575,5	3944,5	4151,7	+2481,1	148,5
Продукція тварин- ництва	1668,9	1445,6	1503,7	1558,7	1578,4	1602,9	-66,0	-4,0

Розраховано автором на основі [5]

Аналіз даних табл. 2 свідчить про поступове нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції господарюючими суб'єктами Полтавської області. Так, в 2014 р. було вироблено продукції сільського господарства 15520,4 млн. грн, що на 8481,7 млн. грн (або на 120,5 %) більше, ніж у 2000 р. У структурі сільськогосподарського виробництва Полтавської області в усіх категоріях господарств домінуючою залишається галузь рослинництва, що становить 76,6 % загального обсягу продукції сільського господарства, а решта 23,4 % припадає на тваринництво. Найвищі темпи зростання протягом 2000-2014 рр. спостерігаються у фермерських господарствах (у 8,7 рази) та сільськогосподарських товариствах (164,0 %). Слід відмітити, що всі, без винятку, категорії господарюючих суб'єктів у сільському господарстві Полтавської області надають перевагу виробництву продукції рослинництва. Основними культурами в області є зернові, у 2014 р. їх валове виробництво склало 4822 тис. т [5].

Виробництво продукції сільського господарства у 2014 р. збільшилося порівняно з 2000 р. на 120,5 %. У загальному обсязі виробництва переважає продукція сільськогосподарських підприємств. У 2014 р. їх частка у виробництві продукції сільського господарства Полтавської області складала 62,9 %, зокрема 64,5 % у рослинництві та 58,0 % у тваринництві.

У свою чергу, виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення зросло лише на 72,3 %, при цьому виробництво продукції тваринництва зменшилося на 4,0 %.

Важливим показником ефективності використання землі є вартість виробленої продукції на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 3).

Таблиця 3

Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у Полтавській області, млн. грн

Показники	Роки						Відхилення (+,-)	Темп зростання, %
	2000	2010	2011	2012	2013	2014		
Виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських угідь	320,8	506,9	688,2	618,3	739,4	716,6	+395,8	123,4
Виробництво продукції рослинництва на 100 га сільськогосподарських угідь	194,9	371,7	547,8	459,5	566,3	540,4	+345,5	177,3
Виробництво продукції рослинництва на 100 га сільськогосподарських угідь	125,9	135,2	140,5	158,8	173,1	176,3	+50,3	40,0

Розраховано автором на основі [5]

Аналіз даних табл. 3 свідчить про позитивну тенденцію до зростання економічної ефективності використання земельних ресурсів в Полтавській області. Так, в 2014 р. на 100 га сільськогосподарських угідь всіма категорія-

ми господарств області було вироблено 716,6 млн. грн. продукції, що на 395,8 млн. грн або на 123,4 % більше, ніж у 2000 р. Показники ефективності виробництва продукції рослинництва та тваринництва протягом досліджуваного періоду коливалися, але порівняно з 2000 р. зросли на 345,5 млн. грн та 50,3 млн. грн відповідно.

Таким чином, серед існуючих на сьогодні форм господарювання й організації сільськогосподарського виробництва в Полтавській області прослідковується позитивна тенденція в обсягах виробництва продукції, що свідчить про покращення рівня використання земельних ресурсів у 2014 р. порівняно з 2000 р.

Висновки. У зв'язку з роздержавленням земельного фонду, приватизацією майна, реструктуризацією сільськогосподарських підприємств відбулися істотні зміни у розподілі земель сільськогосподарського призначення за основними власниками та землекористувачами.

Питання ефективного використання земельних ресурсів завжди було і є актуальним для сільського господарства України в цілому та Полтавської області, зокрема.

Результати дослідження вказують на важливість ефективного використання земельних ресурсів, оскільки поступове його зростання дасть змогу підприємству за результатами своєї діяльності отримувати позитивний економічний ефект.

Враховуючи зазначене вище, можна виділити такі шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів, як вдосконалення земельних відносин, зниження розораності сільськогосподарських угідь, оптимізація структури посівних площ, використання новітніх технологій виробництва аграрної продукції, що потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Козловський С.В., Кошельник В.М. Земельно-ресурсний потенціал Вінниччини: формування, використання та перспективи розвитку / С.В. Козловський, В.М. Кошельник // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. «Серія Економічні науки». – 2012. – № 1 (56). – Том 2. – С. 136-145.
3. Кошкарда І.В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання / І.В. Кошкарда // АгроІнКом. – 2011. – № 10. – С. 38-43.
4. Сільське господарство України за 2013 рік. Статистичний збірник / [за ред. Н.С. Власенко]. – К.: Держкомстат України, 2014. – 399 с.
5. Статистичний щорічник Полтавської області за 2014 рік / [за ред. Л.Т. Бугайченко]. – Полтава: Головне управління статистики в Полтавській області, 2015. – 399 с.
6. Шевелюк О.О. Земельно-ресурсний потенціал та особливості його формування і використання в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / О.О. Шевелюк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_3/10soo.pdf.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.